

ler. 1026 (1617) yılında tamamlanan eser *Türbenâme* ile birlikte basılmış (Kastamonu 1294) ve L. Nihal Yazar tarafından matbu nüsha esas alınarak neşredilmiştir (bk. bibl.). 2. *Türbenâme*. Eserde Şa'bân-ı Velî Türbesi'nin yapılışı ve inşaat sürecinde karşılaşılan güçlükler anlatılmaktadır. Kitabın yazma nüshaları genellikle *Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî* ile bir arada bulunmaktadır. 3. *Bülbülyiye*. 1033 (1624) yılında yazılan 1190 beyitlik mesnevi tarzındaki eserde aşk ve vahdet teması işlenmiş olup kuşların bülbülün figanından duydukları rahatsızlığı Süleyman peygambere şikâyet etmeleri dile getirilmektedir. Manisalı Birrî Efendi (ö. 1128/1716) aynı adı taşıyan eserinde Ömer Fuâdî'nin *Bülbülyiye*'sinden geniş ölçüde faydalanmıştır. Mesnevinin tenkitli metni İlyas Yazar neşretmiştir (İstanbul 2001). 4. *Risâle-i Hâbiyye*. *Hâbnâme*'de türündeki 678 beyitlik mesnevi 989 (1581) yılında yazılmıştır. Eser Gencay Zavotçu tarafından bir incelemeyle birlikte neşredilmiştir (bk. bibl.).

Ömer Fuâdî'nin ayrıca çoğu risâle hacminde manzûm ve mensur yirmi beşi aşkın eseri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır: *Muslihu'n-nefs*, *Risâle-i Tevhîdiyye*, *Şevkiyye fî hakkı devrânî's-sûfiyye*, *Sadefiyye*, *Şerh-i Risâle-i Zenbîlî Ali Efendi fî hakkı devrânî sûfiyye*, *Şerh-i Vird-i Settâr* (Yahya-yî Şirvânî'nin "Yâ settâr" diye başlayan virdinin şerhi), *Risâle-i Halvet*, *Makâle-i Ferdîyye ve Risâle-i Virdiyye*, *Mecmûa-i İlâhiyyât*, *Risâle-i Aseliyye li-medhi Ashâbî Resûlillâh*, *Risâle-i Güllâbiyye*, *Silsilenâme*, *Risâle-i fi'z-zikir*, *Risâle-i Müsellesât*, *Risâle-i Hüviyye*, *Risâle-i Saâdetiyye*, *Kaside-i Pendiyye*, *Hayâtiyye*, *Tercüme-i Mi'yârü't-tarika*.

BİBLİYOGRAFYA :

Osmanlı Müellifleri, I, 118-119; Ziya Demircioğlu, *Kastamonu Evliyaları*, Kastamonu 1962, s. 26; a.mlf., *Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Postnişinleri*, Kastamonu 1983, s. 20; İhsan Ozanoğlu, *Türk Büyüklüklerinden Ünlü Bilgin ve Mutasavvıf Şa'bân-ı Velî: Hayatı, Eserleri ve Külliyesi*, Kastamonu 1966; a.mlf., *Şa'bân-ı Velî Menâkıbı*, Kastamonu 1967; Abdülkerim Abdulkadiroğlu, *Halvetlik'in Şa'bâniyye Kolu ve Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi*, Ankara 1991, s. 60-64; L. Nihal Yazar, *Halvetliğin Şa'bâniyye Kolu: Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Mas Matbaacılık); Hilâl Baysar, *Ömerü'l-Fuâdî Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri* (yüksek lisans tezi, 1991); Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; İlyas Yazar, *Ömer Fuadi: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbülyiyesinin Metni*, İstanbul 2001; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf* (17. Yüzyıl), İstanbul 2001, s. 94-98; J. J. Curry, "Defending the Cult

of Saints in Seventeenth-Century Kastamonu: Ömer el-Fu'âdi's Contribution to Religious Debate in Ottoman Society", *Frontiers of Ottoman Studies* (ed. C. Imer-K. Kiyotaki), London 2005, I, 139-148; Gencay Zavotçu, *Türk Edebiyatı'nda Hâbnâme ve Ömer Fu'âdî'nin Hâbiyye Risâlesi*, Kocaeli 2007; Mustafa Tatcı, "Şeyh Ömer Fuadi ve Saadetiyesi", *Yedi İklim*, sy. 41, İstanbul 1993, s. 38-40.

İLYAS YAZAR

ÖMER b. HAFS

(عمر بن حفص)

Ebû Ca'fer Hezârmerd Ömer b. Hafs b. Osmân b. Kabîsa el-Mühellebî (ö. 154/771)

Ebû Ca'fer el-Mansûr'un
Sind ve İfrîkiye valisi.

Emevîler ve Abbâsîler zamanında önemli devlet görevlerinde bulunan ünlü Mühellebî ailesine mensuptur. Cesareti ve kahramanlığı sebebiyle "Hezârmerd" (bin yiğide bedel) lakabıyla tanınır. Sind valisi olarak tayin edildiği 142 (759) yılından önceki hayatına dair yeterli bilgi yoktur. Sind vilâyetinde çıkan karışıklıklar sırasında Abbâsî Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr tarafından Ömer b. Mûsâ b. Kâ'b'ın yerine vali tayin edilen Ömer b. Hafs, Sind'in idarî merkezi Mansûre'de isyancı Uyeyne b. Mûsâ b. Kâ'b'ın direnişiyle karşılaştı. On bir ay boyunca Mansûre'yi kuşattıysa da şehri ele geçiremedi. Sonunda Uyeyne'nin barış teklifini kabul edip kendisini Halife Mansûr'un yanına gönderdi. Ancak Uyeyne yolda firar edip Sistan'a gitti ve burada öldürüldü. Ömer de Mansûre'ye yerleşerek bölgeye hâkim olmaya çalıştı.

Ömer b. Hafs, mütemayil olduğu Ali evlâdından Medine'de halifeliğini ilân eden Muhammed b. Abdullah el-Mehdî ile iyi ilişkiler kurdu ve ona bağlılığını bildirdi. Muhammed b. Abdullah'ın öldürülmesinden sonra oğlu Abdullah el-Eşter'i korudu ve onu Hint meliklerinden birinin yanına gönderdi. Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr bu gelişmelerden haberdar olunca kendisini görevinden azletti (151/768). Bu sırada İfrîkiye Hâricî isyanlarıyla çalkalanıyordu. Bölgede huzur ve asayiş ancak Ömer'in sağlayabileceğini düşünen halife bu defa onu İfrîkiye valiliğine gönderdi. Safer 151'de (Mart 768) 500 savaşı ile Kayrevan'a ulaşan Ömer b. Hafs üç yıl içinde İfrîkiye'de huzur ve güveni sağladı. Tâhert'teki Rüstemî, Tilimsân ve Sicilmâse'deki Sufriyye Hâricîleri'nin hâkimiyetine son vermeyi planlayan Halife Mansûr, ardından onu Mağrib-i Evsat ve Mağrib-i Aksâ'ya

yapılacak akınlar için bir üs olarak kullanılmamasını istediği Tubne'ye yolladı ve şehrin surlarla takviye edilmesini istedi. Ömer b. Hafs, yerine Habîb b. Habîb b. Yezîd el-Mühellebî'yi vekil bırakarak Kayrevan'dan ayrıldı. Bunun üzerine Rüstemîler'in komucusu ve İbâzîler'in imamı Abdurrahman b. Rüstem Trablus, Tilimsân ve İfrîkiye'nin güneyindeki Berberîler'le iş birliği yaparak Ömer ile savaşmak için hazırlıklara başladı. Ömer b. Hafs'ın Kayrevan'dan ayrılmasından sonra Berberîler isyan ederek Habîb b. Habîb'i öldürdüler. Bu başarı İfrîkiye'deki diğer Berberîler'i de harekete geçirdi ve Nefûseliler, İmâmü'd-difâ' Ebû Hâtim Ya'kûb el-Melzûzî'nin başkanlığında toplanarak Trablus'ta ayaklandılar ve Ömer'in Trablus âmili Cüneyd b. Beşşâr'ı mağlûp ettiler. Cüneyd b. Beşşâr, Ömer'den âcil yardım istedi. Ömer'in gönderdiği yardımcı birlikler mağlûp olarak Kâbis'e sığındılar. Ebû Hâtim onları burada kuşatma altına aldı.

Berberîler, Ömer b. Hafs ile savaşmak için Tubne üzerine yürüdüler. Ebû Hâtim'in kalabalık ordusuna ilâveten 40.000 savaşıyla İfrenîler'den Ebû Kurre el-Megilî es-Sufrî, 15.000 savaşıyla Abdurrahman b. Rüstem, 10.000 savaşıyla Müsever (Mes'ûd) b. Hânî ez-Zenâti, 6000 kişiyle Asvan es-Sidratî el-İbâzî ile Hewvâre, Sanhâce ve Zenâte kabileleri de muhasaraya katıldı. Buna karşılık Ömer b. Hafs'ın yanında 15.500 asker vardı. Savunma tedbirleri alan Ömer kuşatmanın uzaması üzerine bir çıkış hareketiyle düşmana hücum etmeyi düşündü. Ancak kumandanları onu bu plandan vazgeçirdiler ve çetireli savaş hilelerine başvurmayı teklif ettiler. Ebû Kurre'ye elçi göndererek müttefiklerden ayrıldığı takdirde kendisine 60.000 dirhem verileceğini bildirdiler. Ebû Kurre bu teklifi reddedince kardeşiyle bağlantı kurup Ebû Kurre'yi ve isyancıları muhasaradan vazgeçirmesi durumunda 4000 dirhemle kıymetli hediyeler vermeyi vaad ettiler. Bu ikinci teşebbüs başarılı oldu ve Ebû Kurre'nin kardeşiyle Hâricîler'in bir kısmı oradan uzaklaştı; Ebû Kurre de onları takip etmek zorunda kaldı. Onların ayrılmasının ardından Ömer b. Hafs Abdurrahman b. Rüstem'in üzerine asker sevk edip onu Tâhert'e çekilmek zorunda bıraktı. Diğer isyancılar da oradan uzaklaştılar.

Tubne'den ayrılan Hâricîler, Ebû Hâtim kumandasında bu defa Kayrevan'ı kuşatınca Ömer bir komutanını Tubne'de vekil bırakıp Kayrevan'ın yardımına koştu. Bu fırsatı değerlendiren Ebû Kurre, Tubne'ye

saldırdıysa da büyük kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kaldı. Ebû Hâtim'in Kayrevan kuşatması sekiz ay sürdü. Ömer b. Hafs'ın 700 savaşı ile yaklaşmakta olduğunu öğrendiğinden kuşatmaya son verdi. Ömer Kayrevan'a girip şehre erzak yağdı ve gerekli savunma tedbirlerini aldı. Ebû Hâtim bir süre sonra yeniden Kayrevan'a saldırdı Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr yardımcı olmak üzere büyük bir orduyu bölgeye sevketti. Başka bir kumandanın kendisini kurtarmak için gönderilmesini gururuna yediremeyen Ömer b. Hafs bütün gücüyle düşmana saldırdı ve kahramanca savaşarak şehid oldu (15 Zilhicce 154 / 28 Kasım 771). Kayrevan Hâricîler'in eline geçti. Yerine Yezîd b. Hâtim el-Mühellebî getirildi (Taberî, VIII, 45). Hem idareciliği hem kumandanlığıyla tanınan Ömer b. Hafs bugün Biskre adıyla bilinen Abbâsiye şehrini kurmuş ve Tubne'yi yeniden inşa etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzûrî, *Fütûh* (Fayda), s. 511; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VII, 512; VIII, 33-34, 45; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 372-373, 384, 386; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 509, 595, 596, 598-601; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, I, 77-78; Selâvî, *el-İstikşâ*, I, 58; Zirikî, *el-A'lâm*, V, 44; Abdurrahman b. Muhammed el-Cîlâlî, *Târîhu'l-Cezâ'iri'l-âm*, Beyrut 1400/1980, I, 154-156; Seyyid Abdülazîz Sâlim, *Târîhu'l-Mağrib fi'l-Asrî'l-İslâmî*, İskenderiye 1982, s. 264-270; Recep Uslu, *Sind'de İslâm Fetihleri: 15-240/636-854* (yüksek lisans tezi, 1990), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 100-101; Kasım İlgün, *Halife Mansûr ve Dönemi: 136-158/754-775* (doktora tezi, 1994), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 123; Sâdik Seccâdî, "Âl-i Mühelleb", *DMİ*, II, 161-162; G. Marçais, "Ömer b. Hafs", *İA*, IX, 466-467; P. Crone, "Muhallabids", *EP* (İng.), VII, 359-360.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

ÖMER b. HAFSÜN

(عمر بن حفصون)

Ömer b. Hafsün (Hafs) b. Ömer
b. Ca'fer el-İslâmî
(ö. 305/918)

Endülüs Emevî Devleti'ni
uzun yıllar uğraştıran
isyancı lider.

246 (860) yılında Mâleka (Malaga) civarındaki Hısnıavt'ta (Iznate) doğdu; sonradan İslâmiyet'i kabul eden (müvelledün) tanınmış bir İspanyol ailesine mensuptur. Gençliğinde kavgacı ve geçimsiz kişiliği sebebiyle tartıştığı bir komşusunu öldürüp Kuzey Afrika'ya, Rüstemîler'in başşehri Tâhert'e kaçtı. İbnü'l-Kütüyye'nin ifadesine göre kendisini tanıyan birinin ona buralarda kalmasının vatani için büyük bir kayıp olduğunu, eğer isterse Araplar'a kar-

şı verilecek mücadeleye liderlik edebileceğini söylemesi üzerine geri döndü. Etrafına bir grup toplayarak Runda dağlarında (Serrania de Ronda) harap bir kale olan Bûbeşter'e (Bobastro) yerleşip ilk isyan hareketini başlattı (267/880). Tamir ve kısmen yeniden inşa ettirdiği Bûbeşter Kalesi son derece sarp kayalar üzerine kurulmuş müstahkem bir yerdirdi (İA, II, 829; IX, 467). Endülüs Emevî Emîri I. Muhammed'in isyanı bastırmak için Reyve (Reyyo) Valisi Âmir b. Âmir kumandasında gönderdiği kuvvetlerin başarı elde edemeden geri dönmesi Ömer b. Hafsün'un şöhretini arttırdı ve pek çok kişinin yanında yer almasını sağladı. Yeryüzünde kötülük ve fesat çıkarmak isteyen ayak takımı onun etrafında toplandı (İbnü'l-Esîr, VII, 361). İbn Hafsün'un üç yıl içerisinde Runda (Ronda) şehrinden Gırnata (Granada) ve Mâleka'ya kadar uzanan dağlık bölgede sözünü geçirir hale geldiğini gören Emîr Muhammed 270 (883) yılında büyük bir sefer için hazırlıklara başladı. Sevketiği kuvvetlerle onu Bûbeşter'de mağlûp ederek itaat altına aldı. Ömer b. Hafsün 271 (884) yılında Asturias Kralı III. Alfonso'ya karşı yapılan sefere katıldı ve önemli yararlıklar gösterdi. Ancak bir süre sonra tekrar ayaklanarak Bûbeşter Kalesi'ne çekildi. Emîr Muhammed, oğlu Münzir'i üzerine gönderdiyse de (273/886) emîrin âniden ölmesi üzerine ordu geri döndü.

Ömer b. Hafsün, Münzir b. Muhammed döneminde de (886-888) isyanını sürdürdü ve taraftarlarının sayısını çoğalttı. Bizat emîrin başında bulunduğu ordu 274 (887) ve 275 yıllarında Bûbeşter'i kuşattıysa da alamadı. İbn Hafsün, Emîr Münzir'e kendisinin kumandan yapılması ve ailesiyle birlikte Kurtuba'ya yerleşmesine müsaade edilmesi şartıyla teslim olacağını bildirdi. İbn İzârî'nin kaydettiğine göre onun devletten böyle bir istekte bulunmasının ardında o sıralarda destekçilerini ve yardımcılarını kaybetmesi yatmaktaydı (*el-Beyânü'l-muğrib*, II, 117). Emîr Münzir bu şartı kabul etti ve ona 100 katır yükü yiyecek, giyecek ve değerli eşya gönderdi. Ancak İbn Hafsün kuşatmanın kaldırılmasının ardından Kurtuba'ya gitmeden tekrar isyan etti. Emîr Münzir kalenin yeniden kuşatılması ve ele geçirilmeden Kurtuba'ya dönülmemesi emrini verdiyse de onun da âni ölümü bunun yerine getirilmesini engelledi.

Münzir'den sonra tahta çıkan kardeşi Abdullah b. Muhammed b. Abdurrahman zamanında (888-912) defalarca barış isteyip tekrar ayaklanan Ömer b. Hafsün bu uzun süre içerisinde İstice (Ecija), İstabbe

(Estepa) ve Beyâne (Baena) gibi şehirleri zaptedip bunlardan Beyâne'nin halkını kılıçtan geçirdi; Ceyyân (Jaen) ve İlbîre'nin de (Elvira) vergilerine el koydu. Emîr Abdullah, kesin bir sonuca ulaşmak için hazırladığı 14.000 kişilik bir orduyla 30.000 kişilik Ömer b. Hafsün ordusunu Bulây (Polei) civarında bozguna uğrattı (278/891); fakat yine kaçıp Bûbeşter'e sığınan İbn Hafsün'u kaleyi muhasara etmesine rağmen ele geçiremedi. Emîr Abdullah'ı ölümüne kadar uğraştıran ve gönderdiği orduların karşısında mağlûp olmasına rağmen her seferinde Bûbeşter Kalesi'ne sığınmak suretiyle canını kurtaran İbn Hafsün uzun mücadelesi sırasında çeşitli politik oyunlara da girişti. Bir yandan Abbâsîler'in desteğini sağlayabilmek için halife adına hutbe okuturken bir yandan da kuzeydeki Galıçya Krallığı'na yaklaşarak yardım almaya çalıştı. Hatta 286 (899) yılında ailesiyle birlikte İslâm'dan çıkıp Hıristiyanlığa girdiğini açıkladı ve ismini Samuel olarak değiştirdi. Ancak bu dinî tercihi kendisine inanan pek çok taraftarının yanından ayrılmasına sebebiyet verdiği gibi İslâm âlimleri de ona karşı cihad ilân etti. Ömer b. Hafsün ilerleyen dönemlerde Fâtımîler'le ittifak kurmaya uğraştı, ayrıca İsbîliye (Sevilla) hâkimi İbrâhim b. Haccâc gibi diğer âsilerle de iş birliği yaptı.

Ömer b. Hafsün, Endülüs tarihinin en güçlü hükümdarlarından III. Abdurrahman'ın (912-961) ilk yıllarında da isyanına devam etti. Fakat yaşlanmaya başlamıştı, karşısında da seleflerinden çok farklı iradesiyle ünlü bir hükümdar vardı. Yeni hükümdar tahta çıktıktan kısa bir süre sonra saldırıya geçerek onu mağlûp etti ve aralarında İlbîre'nin de bulunduğu otuzun üzerindeki kaleyi teslim aldı; ertesi yıl da Cezîretülhadrâ'ya kadar olan bölgeyi zaptetti. İbn Hafsün 303 (916) yılında son bir defa daha başışlanmasını diledi ve dileğinin kabul edilmesi üzerine III. Abdurrahman'la, içinde Bûbeşter'in de bulunduğu 162 kalenin teslimini öngören bir barış antlaşması imzaladı; kaynakların belirttiğine göre ölüncüye kadar da bu antlaşmaya sadık kaldı. Hatta oğlu Süleyman, İbiza (Yâbise) adasını ele geçirdiğinde ona kızmış ve III. Abdurrahman'a adayı geri alması için yardımcı olmuştu.

Dört hükümdarı uzun yıllar uğraştıran Ömer b. Hafsün 16 Şâban 305 (1 Şubat 918) tarihinde öldü. İbn İzârî bu olayı, "Kâfirlerin ve münafıkların başı, fitne ateşini yakan, kötülük saçan Ömer b. Hafsün öldü" şeklinde kaydetmiştir (*el-Beyânü'l-muğ-*